

GÖKTÜRK- SUI İLİŞKİLERİNDE POLİTİK HEDEFLER VE YÖNTEMLER

POLITICAL AIMS AND METHODS IN RELATIONS BETWEEN TÜRK AND SUI EMPIRES

Gökay YAVRUCUK

Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü,
Doktora Öğrencisi, gokayyavrucuk@gmail.com

10.33537/sobild.2019.10.2.12

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 08-03-2019
Kabul edildiği tarih: 24-06-2019
Yayınlanma tarihi: 30.06.2019

Article Info

Date submitted: 08-03-2019
Date accepted: 24-06-2019
Date published: 30.06.2019

Anahtar sözcükler

Gök Türkler; Sui Hanedanı;
Diplomasi

Keywords

Türk Khaganate; Sui Dynasty;
Diplomacy

Öz

552'de vücuda gelerek, kısa sürede büyük bir imparatorluğa dönüşen Gök Türk Kağanlığı; 30 yıl içinde Wei Hanedanı'nın bölünmüş olmasından istifade ile ziyadesiyle güçlenmişti. 581'de bir saray darbesiyle kurulan Sui Hanedanı, imparatorun mutlak otoritesi ekseninde şekillenmişti. Cihanşümül ideallerin yön verdiği iki devlet derhal rekabete girişti. Bu rekabet, savaşları, akrabalık ve barış tekliflerini, sembollerle dolu diplomasi dilini, elçi olarak seçilen kişilerin unvanlarına odaklanan niyet okumaları, işbirlikçi asilzadeleri içeren karmaşık bir sürece dönüştü. Düşmanının dâhili zaaflarını kullanarak 584'te geçici bir zafer kazanan Sui, zaferini pekiştirebilmek için iskân, asimilasyon ve vassal yatıştırma politikalarından mürekkep bir kombinasyon denedi. Az çok başarılı olduysa da 618'de bu kez kendisi zaaflarının kurbanı oldu. Çin'de isyanlar yayılarak Sui Hanedanı tarihe karışırken, Doğu Türkleri de 30 yıllık esaretin ardından, Çinli isyancı liderlerin desteğini almaya çalıştığı bir dış güç olarak, yeniden güç kazandı. Bu çalışmada Sui Hanedanı'nın izlediği politikalar ve sonuçları değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Abstract

The Türk Khaganate, which was founded in 552 and became a vast empire; strengthened in 30 years by taking advantage of the divided situation of Northern Wei Dynasty. The Sui Dynasty, founded by a coup d'état, was shaped with the absolute power of the emperor. Both formed by universal empire visions, they immediately became rivals. This rivalry turned into a complex process which includes war, marriage diplomacy, alliances, fully symbolic diplomatic fashion, titles of envoys and collaborating elites. Gaining a temporary victory in 584 by using the enemy's inner weaknesses, the Sui Dynasty imposed a combination of settling, assimilation and appeasing the vassal policies in order to harden the victory. In spite of becoming successful more or less, it fell in 618 because of its own weaknesses. By the time revolts against the Sui spread in China, Eastern Türks -after 30 years of servitude- rose to power as an outer center for Chinese rebels. This study interests in Sui Dynasty's policies and their outcome.

Giriş

6. yüzyılın 2. çeyreğinde Çin'de Wei (魏) Hanedanı Doğu Wei ve Batı Wei olarak ikiye bölünmüş bulunuyordu (Rossabi 108; Grousset94; Golden 89). Bozkırda Rouranlar (柔然), iki hanedanın ittifak ihtiyacından doğan zaaflarından büyük bir memnuniyet içinde istifade ediyordu. O esnada Bumın (NMUB/Çince Tumen 土門) idaresinde olan Türkler ise birkaç nesildir Rouran'lara bağlı olarak, Altay Dağları'nın güney eteklerinde yaşıyordu (Liu 14, 16, 61-62). Bumın 552'de Rouran ordusunu mağlup ettikten sonra, Yili Kağan (伊利可汗) unvanını kullanarak Gök Türk Kağanlığı'nı kurdu (Liu 18). Muhan Kağan'ın¹ saltanatında (553-572) Türkler, bir yandan dizi halinde savaşlarla bozkırı hükmü altına alırken² bir yandan da Kuzey Çin'deki iki hanedanın rekabetini dengede tutarak ziyadesiyle istifade etti³. Bu durum Taspar Kağan'ın (Çince Tabo 他鉢) saltanatının (572-581) son yıllarına kadar devam etti⁴. Taspar'ın ölümü, Gök Türklerin kronik iç çatışmalarının gün yüzüne çıkışının habercisiydi. İlk kez onun ölümünden sonra veraset sorunu görüldü ve çözümsüzlüğünü hep korudu⁵. Çin'de ise Sui (隋) Hanedanı (581-618), bütün Çin'i birleştiren bir imparatorluk olma yoluna girdi (Wright 60). 583'te Türkler de ikiye bölündü⁶. 582'den itibaren, kutsal bir otorite iddia eden iki imparator, Orta

ve Doğu Asya'ya hâkim olabilmek için rekabet edecekti. Bu rekabette Sui Hanedanı açıkça baskın durumdaydı. Hiç vakit kaybetmeden Türk Kağanlığı'nın yapısındaki aksaklıklardan istifade ile "kağanları" birbirine düşürerek bölme politikası izledi. Bu politikayı yürütürken hediyeleri, elçilere karşı takınılan tavrı, gönderdiği elçilerin rütbe ve unvanlarını, teklif edilen akrabalık (ittifak) bağlarını, rüşveti, suikastları, tehdit ve şantajı birer yöntem olarak kullandı. 584'te Doğu Türk kağanının Sui'ye bağlılığını ilan etmesine bakılırsa bu yöntemlerin gayet verimli olduğu düşünülebilir. Fakat Türkleri yönetmek, bölmek kadar kolay değildi. Bu yüzden, Sui Hanedanı'nın dış politikasını şekillendirenler, yukarıda bahsi geçen yöntemlerden farklı kombinasyonlar oluşturarak yeni durumlara ayak uydurmaya muhtaç olmuşlardı. İşbu çalışma ile mevzuubahs yöntemlerin hangi şartlar altında ve ne derece faydalı olduğu anlaşılmaya gayret edilecektir. Bunun için öncelikle iki imparatorluğun temsil ettiği "dünya düzeni" anlayışlarının karşılaştırılması uygun bulunmuştur ki daha sonra bu dünya görüşlerinin ilişkiler üzerindeki yansımaları dikkatleri çekecektir. Daha sonra üç ana dönemde (büyük kağanı yalnızlaştırma devresi/devr-i tabiyet/Türk-baskın devir) izlenen politikanın ve kullanılan yöntemlerin tetkikine girişilecektir.

Yazarın Çince düzeyi, böyle bir çalışmayı hedeflenen sürede tamamlamaya müsait olmadığı için, Çince

¹ Liu, kaynaklarda Muhan Kağan'ın isminin yazılışının değişiklik gösterdiğini bildirmekle birlikte, hangi kaynaktan nasıl yazıldığı hakkında bilgi vermemektedir (Liu 19 dipnot 48). Zhoushu'da (周書) bu isim Muhan Kehan (木汗可汗) olarak geçmekle birlikte, başka kaynaklardaki yazılışları da gösterilmiştir. Buna göre Suishu'da (隋書) Mugan (木杆), Beishi'de (北史) Mugan (木杆) olarak yazılmıştır (ZS: 50: 922). Mamafih, Zhoushu'da verilen bu bilgi teyit edilmek istendiğinde Suishu'da Mugan'ın yazılışının "木杆" şeklinde değil, "木杆" şeklinde olduğu görülmektedir (SS: 84: 1864).

² Muhan, 553'te kağan olduktan sonra, ilk olarak hayatta kalan Rouran kümelerine saldırıp bozkırdan sürdü. Sonra Xianda'lara (嚙噠 Eftalitler) saldırdı. Doğuda Qidan'lar (契丹) ve kuzeyde Kırgızlar (Çince Qigu 契骨) sonraki hedefleri oldu. Bu suretle bozkırı hakimiyeti altına aldı (Liu 19, 62-63). Batı Wei'ye sığınmış olan Dengshuzi (鄧叔子) ve ona bağlı 3000 Rouran'ın iadesini istedi. Talebi kabul edilerek bu kişiler Türkler tarafından kılıçtan geçirildi. 554'te Tuyuhun'lara (吐谷渾) saldırdı (Liu 24).

³ Muhan Kağan, Batı Wei'nin başbakanına kızını eş olarak vermeyi vaat etmişti. Buna karşın kızı, evlilik gerçekleşmeden ölmüştü. Söz konusu başbakan bir darbe yaparak Batı Wei'yi yıkıp Kuzey Zhou (北周) Hanedanı'nı kurduktan ve dahi Taizu (太祖) unvanıyla tahta çıktıktan sonra, Muhan Kağan, onu başka bir kızıyla evlendirmeyi kabul etmişti. Bu evlilik gerçekleşmeden, Doğu Wei'yi kısa süre önce yıkarak kendi hanedanını kuran Kuzey Qi (北齊) imparatoru da Muhan'ın kızına talip oldu. Kuzey Zhou'nun hediyeleri ve ısrarlı girişimleri sonucu 567'de kızını Kuzey Zhou'ya gönderdi (Liu 35-36). 563'ten beri Kuzey Zhou ve Türk orduları birlikte Kuzey Qi'ye saldırıyordu (Liu 24-26, 29, 33-34).

⁴ Muhan Kağan'ın kızının Kuzey Zhou imparatoruyla evlenmiş olması sebebiyle, Taspar'ın saltanatında Türklerle Kuzey Zhou'nun ilişkileri oldukça iyiydi. Türkleri birlikte Kuzey Qi'ye saldırmaya ikna etmeye çalışan Kuzey Zhou ile bunu engellemeye çalışan Kuzey Qi arasında, Taspar'a yüklü hediyeler gönderme yarışı vuku buluyordu. Bu suretle tebaasını zenginleştiren Taspar, memnuniyetini "Güneyde yaşayan iki oğlum bana sevgi ve itaatle bağlıyken, herhangi bir eksikim var diye niye endişeleneyim!?" sözleriyle dışa vurmuştu (Liu 27). 577'de Kuzey Zhou'nun, Kuzey Qi'yi ortadan kaldırmaya muvaffak olması, Taspar'ın keyfini kaçırdı. Türklerle sığınan Kuzey Qi prensi Gao Shaoyi'yi (高紹義) Kuzey Qi imparatoru ilan ettikten sonra, 580'e kadar Kuzey Zhou ile savaştı. Ancak başarılı olamadı. 579'da barış teklifi, Gao Shaoyi'yi teslim etmesi şartıyla kabul edilince, barış yapılamadı. Ertesi yıl bu şartı kabul ederek bir Kuzey Zhou prensesiyle evlenirken, Gao Shaoyi'yi de teslim etti. Böylelikle, ömrünün son deminde, eski güzel günlerin geride kaldığını kabullendi (Liu 28, 31, 51-53).

⁵ Burada, Taspar'ın ölümünü müteakiben Daluobian (大邏便) ile Anluo (菴羅) arasında başlayıp, Shetu'nun (攝圖) kağan olmasıyla geçici olarak durulan veraset çatışması kast edilmektedir (Liu 65-67). Gök Türk Kağanlığı'nın kronikleşen veraset sorununun ele alınacağı bölümde bu konudan daha detaylı şekilde bahis açılacaktır.

⁶ Ahmet Taşağıl, Türklerin ikiye bölünüşünü, Tardu'nun Sui Hanedanı'ndan gönderilen sancağı ve davulu kabul ederek bağımsızlığını ilan etmesiyle ilişkilendirirken (Taşağıl, Gök Türkler 38); Hayrettin İhsan Erkoç, Tardu'nun başlangıçta Abo'nun kağanlığını desteklediğini; Abo'nun gücünü yitirmesinden sonra kendini kağan ilan ettiğini; dolayısıyla Türklerin ikiye bölünüşünün, Abo'nun Tardu'ya sığınmasıyla ilgili olduğunu kabul etmektedir (Erkoç 58). Suishu'da "Batı Türkleri" bölümünde, bölünmenin Abo'nun kendini kağan ilan etmesiyle gerçekleştiği anlatılmıştır (Chavannes 13).

kaynakların çevirileri esas alınmış; buna mukabil çeviriler Çince özgün metinlerle karşılaştırılarak kullanılmıştır. Bazı ihtiyaç durumlarında ise çevirisi yapılmamış olan özgün metinlerden doğrudan yararlanma yoluna gidilmiştir. Belirtmeye ihtiyaç vardır ki böylesi bir yolun tercih edilmesinin sebebi çalışmanın makul bir süre içinde tamamlanmasıdır.

I. Bir Cihan, İki İmparator

Işbara Kağan, 584'te Sui imparatoru Wendi'ye (文帝) gönderdiği mektuba "Büyük Türk Devleti'nin gökte doğmuş bilge ve erdemli Tanrı oğlu, Yili Julu Şad Mohe Shiboluo Kağan, bu mektubu Büyük Sui İmparatoru'na gönderiyor." diyerek başlamıştı⁷. Wendi, bu mektuba verdiği cevaba "Büyük Sui'nin Tanrı oğlu, bu mektubu Büyük Türklerin Yili Julu Mohe Shabolüe Kağanı'na gönderiyor." diyerek başlamıştı⁸. Bu mektuplar aşikâr eder ki, her iki imparator da soyunu Tanrı'ya bağlayarak, kendilerine yeryüzündeki tüm insanlarınkinden daha engin bir asalet atfetmektedir. Asaletleri onlara yeryüzünün biricik meşru hükümdarı olma hakkını verdiği gibi; onları Tanrı'nın buyurduğu dünya düzenini kurmaya ve korumaya da memur eder. Her ikisi de bu dinî-siyasî düşünceleri -birer parçası oldukları- kültür sahalarından miras almışlardır. Bu sebeple Çin'in ve bozkırın siyasî düşünce ve din tarihini göz önünde bulundurmaya ihtiyaç vardır.

I. A. Çin Dünya Düzeni

Çin'de imparatorluğun ideolojik altyapısı ve buna bağlı olarak dünya düzeni anlayışı, -önceki devirlerin mirasını almak ve işlemek suretiyle- Han (漢) Hanedanı zamanında (M.Ö. 206-M.S. 220) şekillendi. Han hükümdarları, Konfüçyüsçülük'ün toplumu hiyerarşik bir düzene oturtan doktrinini kendi iktidarlarını güçlendirmek için uygun buldu (Creel 160). Konfüçyüsçülük'e mistik ve dinî unsurların eklendiği; Daoizm ve Hukuk Ekolü ile berkitildiği bir Han Konfüçyüsçülüğü yaratıldı (Creel 175). Han'dan önce hükümdar rahip-kral konumundaydı. Fakat Han devrinde hükümdarın oynadığı roller genişletildi (Fairbank 6). Han imparatoru, Tanrı'nın (天/gök) insanları doğru yola sevk etmeye memur ettiği oğlu (天子 Tianzi/Göğün oğlu/Tanrı oğlu) idi (Creel 179). Tıpkı babanın oğluna terbiye verdiği ve oğlunun babasına itaat ettiği gibi; tebaanın da hükümdara itaat etmesi şarttı. Konfüçyüs'ün küçük kardeşin abisine, zevcenin zevcine,

oğlun babaya itaatini ve babanın oğluna, zevcin zevceye, ağabeyin kardeşe karşı erdemli davranmasını salık veren felsefesi; Han'ın ve sonraki imparatorlukların ziyadesiyle istifade ettikleri bir iktidar kaynağı oldu (Wright 76). Esasen dinle, tanrı kavramıyla, ölümle ve mistisizmle ilgilenmeyen Konfüçyüs'ün felsefesine dinin eklenmesiyle; üç temel hiyerarşik konum oluştu (Creel 34). Bu hiyerarşide yukarıdan aşağıya doğru sıralanış Gök/Tanrı (天), Göğün oğlu (天子) ve Göğün altı (天下 Tianxia) şeklindeydi (Kirilen 69).

Göğün altı (天下) yeryüzünü ifade etmekle birlikte, kavram göğün yüksekliğini vurgulayıcı niteliktedir. Zhou (周) Hanedanı'nın (M.Ö. 1045-256) son yıllarında 天下 ile 中國 (Zhongguo/Merkezî Ülke/Çin) kavramları arasındaki ayırım belirginleşti (Yang 21). Merkezî Ülke; devletin siyasî sınırlarının içini ifade etmek üzere kullanılmaya başlandığı hâlde, göğün altı bütün yeryüzünü ifade ediyordu. Bir kez siyasî sınırlar gündeme geldikten sonra, artık sınırların içi ve dışı üzerinde fikir yürütmek kaçınılmaz olmuştu. Shang (商) devrinde ülke 5 bölgeye ayrılmıştı. Merkezden uzaklaştıkça uygarlık düzeyinin düştüğünün kabul edildiği bu ayırımı merkez Dianfu (甸府) idi ve en dıştaki 5. Bölge Huangfu (荒府) adıyla anılıyordu. Huangfu'nun çöllerden ibaret olduğu düşünülmüştü (Kirilen 77). Zhou devrinde 9'a çıkan bölgelerin en dışta olanı Fanfu (番府) idi. Söz konusu fan karakteri barbar anlamına geliyordu (Yang 21). Yabancıların memleketini çöle benzeten Çinliler, kendi memleketlerini ise aksine çiçek bahçesi (Huaxia/華夏) gibi görüyordu ve yalnız kendi memleketlerinde biten çiçekler, tabiatıyla, kültürü temsil ediyordu (Kirilen 78-79). Nitekim Benjamin I. Schwartz, antik dünyanın yüksek uygarlıklarının, yabancıları kültürsüz görmeye ve bunun üzerinden onlara siyasî üstünlük iddia etmeye meylienden bahsederek; Çin'in istisna olmadığını belirtir (Schwartz 277).

Çin'i bir kültür tekeli olarak gören dünya algısı; onun yabancılarla ilişkilerini de kültür üstünlüğüne dayandırmaya heveskâr olmuştur. Çin'le ilişki kurmak isteyen yabancı bir devletin, arzu ettiği ilişkinin özü ister siyaset ister ticaret olsun, öncelikle haraç ödemesi ve bunu Konfüçyüsçü ritlere (Li 禮) göre yapması bekleniyordu (Fairbank 4; Selbitschka 18). Açık bir biçimde vassal-süzeren ilişkisi kurulduğunda ise vassal hükümdara takvim gönderiliyor⁹; onun da veliahdını esir

⁷ Özgün metindeki "從天生大突厥天下賢聖天子、伊利俱盧設莫何始波羅可汗致書大隋皇帝" ifadesini (SS: 84: 1868) Liu şöyle çevirmiş: "Büyük T'u-küe devletinin, gökyüzünün doğurduğu, bilge ve kutsal oğlu, İ-li-kü-lu Şad Mo-ho-şa-po-lo Kağan Büyük Sui'lerin İmparatoru'na bu mektubu gönderiyor." (Liu 74). Çeviride Işbara Kağan'ın kullandığı "天子" yani "Tanrıoğlu" ifadesi kayboluyor. Bunun sebebinin

Almancadan Türkçeye çeviride yaşanan bir sorun olduğu anlaşılıyor.

⁸ "大隋天子貽書大突厥伊利俱盧設莫何沙鉢略可汗" Bkz. Liu 75.

⁹ Bu takvim, Çin'in resmî-dinî törenlerinin tarihlerini gösteriyordu. Çin'de hanedan kurarak kendini imparator ilan eden kişinin yeni bir takvim oluşturarak, gök ile yer arasındaki ilişkiyi düzenleme iddiasını göstermeliydi. Elbette ona bağlı olanların bu takvimi kabul etmesi; ayrıca takvimde belirtilen törenlere katılması gerekliydi (Kirilen 68).

olarak Çin sarayına göndermesi isteniyordu. Daha ileri gidilerek, Çin imparatorunun hizmetine giren hükümdarın ve onun tebaasının, Çin kültürünü benimsemesi arzu ediliyordu. Bu yolla kültürsüz barbarlar (生番), kültürlü barbarlara (熟番) dönüşeceklerdi (Yang 21).

Han Hanedanı, Sui'nin ideolojik kurgusunda başlı başına bir unsurdur. Sui'nin, Han'ın meşru mirasçısı olduğunu kanıtlamak için, saray ritüellerinden başlayıp dış politikaya kadar uzanan uzun bir yapılacak listesi oluşturulmuştu. Wendi, tahta çıktıktan sonra Han imparatorlarının da kullandığı kırmızı rengi ve ateş elementini kendi sembolü olarak seçmişti (Wright 73). Yangdi (楊帝), Luoyang'da yeni bir başkent inşa etme kararı eleştirildiğinde, kararının doğruluğunu ispat için, şehrin jeostratejik önemini yanında, Han imparatoru Gaodi'nin şehre yaptığı övgüyü de hatırlatmıştı (Wright 133). Kore seferi ve Batı Bölgeleri'ne gösterilen ilgi, yine bununla alakalıydı.

Budizm, imparatorun karakteri etrafında şekillenen bir ideolojik atmosfer yaratmaktaydı. Kuzey Zhou devrinde yapılan baskıya ve yok etme girişimine rağmen, Budizm Kuzey Çin'deki varlığını korumuştu. Bununla birlikte himayeye ihtiyaç vardı (Wright 75). Sui Hanedanı, bu himaye boşluğunu ziyadesiyle dolduruyordu. Kendisi de bir Budist manastırda doğan Yang Jian, Sui'nin kurucusu Wendi, ülke genelinde pek çok Budist tapınak ve manastır yaptırmıştı (Rossabi 130). Budizm tebaayı imparatorun hükmü altında birleştiren en önemli unsura dönüştü (Wright 76). Güney Çin'de ise Chen (陳)

Hanedanının yıkılmasından sonra Yang Guang (楊廣), müstakbel Yangdi, Budistlerin hamisi oldu (Wright 117). Budizm'in bilhassa hükümdarda aradığı erdemler, Sui imparatorlarının meşruiyetini ve otoritesini sağlıyordu. Chen'in fethinden önce, Wendi bir mektup göndererek, Chen hükümdarının gösterdiği erdemsizlikleri ilan etmiş, Chen topraklarında karşılaşılan sorunların bu erdemsizliklerden kaynaklandığını ve Chen hükümdarının Tanrı'nın onayını yitirdiğini ilan etmişti (Wright 110). Wendi, gayet inançlı bir Budist olup, zevcesiyle birlikte oğullarının da erdemli olmaları için katı disiplin uygulamıştı. Yine dindar bir görüntü çizen Yang Guang, bu sayede anne-babasının gözdesi olmuştu (Wright 118-120; Rossabi 128; Xiong 12).

I. B. Bozkır Dünya Düzeni

Bozkır siyasal geleneğinde hanedanla -fakat özellikle hükümdarla- Tanrı arasında özel bir bağ olduğu inancı öne çıkmaktadır. Bu bağın mahiyeti, Çin kaynakları nazarından bakıldığında, akrabalık, hatta baba-oğul

ilişkisi olarak anlaşılmaktadır. Xiongnu (匈奴) hükümdarı Laoshang Chanyu (老上單于), Han imparatoruna yazdığı mektupta “Göğün ve yerin oğlu, Güneş ve Ay tarafından tahta çıkarılmış büyük Xiongnu Chanyusu” unvanı kullanmıştı¹⁰. Gök Türk hükümdarı İşbara Kağan'ın yukarıda bahsedilen mektubunda da “Tianzi/天子” yani “Tanrı oğlu” unvanı kullanılmıştı. İşbara Kağan'ın Suishu'da aktarılan mektubuyla Orhun Yazıtları ise bir bakıma karşıtlık içindedir. Çünkü Orhun Yazıtları'nda böyle bir ifade geçmemektedir. Yalnız, yine İşbara Kağan'ın mektubundaki “Tiansheng/天生” yani “gökte doğmuş” ifadesi; Bilge Kağan Yazıtı'nın kuzey yüzünün ilk satırındaki ve Köl Tigin Yazıtı'nın güney yüzünün ilk satırındaki “NĠK:eglib:Ürüt:smlüB:edirgt:gtrigt/Tengri Teg Tengride Bolmuş Türuk Bilge Kağan” cümlesiyle uyum göstermektedir. Cümleyi Muharrem Ergin “Tanrı gibi gökte olmuş Türk Bilge Kağan” olarak çevirmiştir (Ergin 3, 57). Cümle, Ergin'in çevirisine göre anlaşılacak olursa İşbara Kağan'ın mektubundaki “天生” yani “gökte doğma” ile bağdaştırılabilir. Talat Tekin ise cümleyi “Tanrı gibi (ve) Tanrıdan olmuş Türk Bilge Hakan” olarak çevirmiştir (Tekin 35, 57). Tekin'in çevirisi esas alındığında, bu sefer “天子” yani “Tanrı oğlu” ile bağdaştırılması mümkündür. Vilhelm Thomsen'in çevirisi de Tekin'in çevirisine paralel görünmektedir. O da cümleyi “Moi Qui ressemble ciel, Bilghe kagan, des Turcs, venu du ciel/Ben Türklerin göğe benzeyen ve gökten gelmiş Bilge kağanı” şeklinde çevirmiştir (Thomsen 160-161). İşbara Kağan'ın mektubunda ise her ikisi birden geçmektedir. Bu konuda nihai kararı verirken, iki şeyi dikkate almak gereklidir. Birincisi, hiçbir Türk hükümdarının açık bir şekilde “Tanrı oğlu” unvanı kullanmamış olduğudur. İkincisi ise Xiongnu hükümdarı Modu Chanyu'nun (冒頓單于) unvanı hakkında Hanshu'da tutulmuş olan kayıttır. Modu Chanyu, “Chengli Gutu Chanyu/撐犁孤塗單于” unvanını kullanmış, bu unvanı sonraki chanyuler de benimsemişlerdi. Hanshu'da “Chengli/撐犁” kelimesinin Xiongnu'ların dilinde “天/Tanrı”, “Gutu/孤塗” kelimesinin ise “子/oğul” anlamına geldiği yazılmıştır (HS:94a:3751). Böylece “Chengli Gutu”nun anlamının “Tengri Kutlug” olduğu anlaşılmaktadır¹¹. Nitekim İltiş Kağan'ın önceki ismi olan “Ashına Kutlug”, Jiu Tangshu'da (舊唐書) “Guduolu /骨咄祿” olarak geçer (JTS: 194a: 5167). Bundan yola çıkarak, İşbara Kağan'ın mektubunda Çinlilerin “Tengri Kutlug” unvanını “Tanrı oğlu” olarak anlaması dolayısıyla “天子/Tanrı oğlu” ifadesinin geçtiği düşünülebilir. Bu veçhile Türk kağanlarının “Tanrı'nın gökte doğmuş oğlu” değil, “Gökte doğmuş, Tanrı'dan kut almış” olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰ “Tiandi suo sheng ri yue suo zhi da chanyü/天地所生日月所置匈奴大單于” bkz. HS: 94a: 3760.

¹¹ Talat Tekin “chengli gutu” ifadesinin karşılığının “Tengri kutlug” olabileceğini kabul etmekle birlikte “kut” sözcüğüne üçüncü tekil şahıs eki eklenerek “Tengri kuti” anlamına da gelebileceğini savunmuştur. Bkz. Tekin Hunların Dili, 10, 12-13.

Hiç şüphesiz, “gökte olmak” ve “Tanrı’dan olmak” ile üstün bir doğuş ifade edilmektedir. Yani bozkır hükümdarları yalnız doğuştan bazı üstün nitelikler taşıyor; aynı zamanda üstün bir şekilde, üstün bir yerde, doğmuş bulunuyordu. Hükümdar yalnız kendi bodununun değil, tüm insanlığın üzerinde bulunuyordu¹². Üstünlüklerini “kut” kavramıyla unvanlarına dahi taşımışlardı. Kaşgarlı Mahmut’un manasını “uğur, baht, talih” olarak tespit ettiği “kut” sözcüğü (DLT 455); hükümdarın Tanrı’dan aldığı onayın ilanı idi. Bilge Kağan’ın “Tengri yarlıkadıkun üçün, [ö]züm kutum bar üçün, kağan oldum/mTLU:NGK:nçüRB:mTUo:mnö:nüçü:nioDKLRY:ir ğt” demesi bu yüzdendir (Thomsen 168-169; Tekin 36-37; Ergin 6-7).

Tanrı’dan kut alıp kağan olmak, kişiye insanlığa hükmetme yetkisini vermenin yanında, devletin bekasını ve insanlığın selametini tesis ve muhafaza etme sorumluluğunu da yükliyordu.

Tanrı’dan kut alıp kağan olmak, kişiye insanlığa hükmetme yetkisini vermenin yanında, devletin bekasını ve insanlığın selametini tesis ve muhafaza etme sorumluluğunu da yükliyordu. Orhun Yazıtları’nın dili bütünüyle bunun üzerine inşa edilmiştir. Bilge Kağan’ın fikrinde Tanrı, İleriş Kağan’a Türk bodunu yok olmasın diye kut vermiştir (Thomsen 133-135; Tekin 40-41; Ergin 13). Düşmanların mağlup edilmesi de Tanrı’nın isteğidir. Hükümdar, bu anlamda Tanrı buyruğunu yerine getiricidir. Bodunu tehdit eden unsurları etkisiz hale getirmekle mükelleftir. Hükümdarın eş zamanlı olarak düzeni sağlaması gereklidir. Düzenin sağlanabilmesi için tebaanın hükümdara itaat etmesi lüzumu vardır. İtaatsizlik, bodunların kader yolunu saptırarak, sefalet ve mahva uğratan bir hata halinde tasavvur edilmiştir. Düzenin askeri yöntemlerle sağlanması, izaha muhtaç bir mesele olarak görülmüş olacak ki; Oğuzlar, Kırgızlar, Türgişler gibi Türklerin hücumlarına uğramış bodunların, esasen itaatsizlikleriyle başlarına gelen kötülüğün müsebbibi olduğu vurgulanmıştır (Thomsen 137; Tekin 43; Ergin 15, 17).

İsyan edenleri cezalandıran ve bunu isyancıların kendi kabahatinin bedeli olarak açıklayan Orhun Yazıtları, itaat

edenlerin ödüllendirildiğini de vurgulama ihtiyacı duymuştur. Aslında bu konuda hükümdarların itaat edenleri ödüllendirdiği vurgulanmanın da ötesinde, bir hesap verme durumu söz konusudur. Yazıtlarda Bumın ve İstemi, İleriş, Kapgan ve nihayet Bilge kağanların “fakir bodunu zengin ettiği” ısrarla anlatılmıştır. Bu şekilde, Tanrı’dan alınan ve kut ile temsil edilen yetkinin doğru yolda kullanıldığı gösterilmek istenmiştir.

II. Büyük Kağanı Yalnızlaştırma Devresi

Bozkır siyaset kültürünün çözümsüz kalan en önemli sorunu olan veraset belirsizliği, Taspar Kağan’ın 581’de ölmesiyle bir kez daha kendini gösterdi¹³. Daha önce, 572’de, babası Muhan Kağan’ın vasiyeti sebebiyle kağan olamayan Daluobian, boğazının ipek bezle sıkılmasına bu kez çok yakındı¹⁴. Beğler onu kağan kaldırmaya niyetli oldukları halde, bodun, annesi aşağı sınıftan (賤/jian/aşağı) olan Daluobian’ın yerine asil bir aileden gelen annenin oğlu olan Anluo’yu (菴羅) uygun buluyordu. Shetu (攝圖) açık bir şekilde, Daluobian tahta çıkarsa ona itaat etmeyeceğini bildirince tahta Anluo’nun geçmesi kararlaştırıldı. Bundan sonra Daluobian, Anluo’ya hakaret ve tehdit duyuran elçiler göndermek suretiyle tedirginlik yarattı. Yeniden toplanan kurultay, bu kez Shetu’yu “Yili Julu She Mohe Shiboluo Kehan/伊利俱盧設莫何始波羅可汗” unvanıyla kağan kaldırdılar (Liu 66). Anluo, Tola Nehri kıyısına yerleşerek “İkinci Kağan/Dier Kehan/第二可汗” unvanını aldı. Daluobian, İşbara Kağan’a sitem dolu bir mektup göndererek, ikisi de kağan evladı olduğu halde, kendisinin unvansız olmasının adaletle mugayir olduğunu yazdı. Huzursuz olan İşbara Kağan, Daluobian’a “Abo Kağan/阿波可汗” unvanını verdi (Liu 66).

Daluobian’ın hiç olmazsa bir unvan koparma tutkusu, başını çektiği bir şahsî ihtiras esirleri yağmurunun ilk damlasıydı. Daha önceleri de husumetleriyle, çekemezlikleriyle, ihtiraslarıyla devlet bünyesinde zaaf yaratan kişilerin mevcudiyetini Zhangsun Sheng (長孫覽) fark etmişti (Liu 134) ve ileride Sui politikaları neredeyse bütünüyle Türklerin iç çekişmelerinin istismar edilmesi üzerine kurulacaktı.

M.Ö. 60’ta öldüğü zaman, Zhuanqu/顛渠 Yanzhi, vasiyetini gizleyerek, chanyun’un uzak kuzenini Woyanqudi/握衍胸鞮 Chanyu unvanıyla tahta çıkarmıştı. HS: 94a: 3789). Hükümdar öldükten sonra, amcası, kardeşi, oğlu seçilebiliyordu (Hun hükümdarı Wushilu/烏師盧 M.Ö. 102’de ölünce, oğlu çok küçük olduğundan, amcası Julihu/句犁湖 unvanıyla chanyu olmuştu. HS: 94a: 3775-3776). Hatta zaman zaman uzak kuzenleri de seçilebiliyordu.

¹⁴ Türkler kağan kaldırırken, kağan bir keçe tahtırevan üzerinde doğudan batıya doğru 9 tur döndürüldükten sonra, kam gelip kağanın boğazına ipek bir bez sarıp sıkarak nefesini kesiyor; yarım baygın olan kağana, kaç yıl tahtta kalacağı soruluyordu (Liu 20). “Boğazının ipek bezle sıkılmasına” denirken bu gelenek hatırlatılarak, Daluobian’ın kağan olmaya yakın olduğu kast edilmektedir.

¹² Orhun Yazıtları’nda yukarıdan aşağıya doğru Gök-hükümdar-insanoğlu-yer sıralaması dikkat çekmektedir. Buna göre en yüce olan Tengri’den/gökten sonra hükümdar gelmekte ve tüm insanların üzerinde bulunmaktadır: “Üze kök tengri, asra yağız yir kılındıkta; ikin ara kişi oğlu kılınmış. Kişi oğlunda üze eçüm apam Bumın Kagan, İstemi Kagan olurmuş.” Bkz. Thomsen 126-127; Tekin 38-39; Ergin 8-9.

¹³ Bozkırda hükümdarlar, beğlerin toplandığı kurultayda, hanedan mensupları arasında seçiliyordu. Seçimlerde zaman zaman ölen hükümdarın vasiyeti üzerine tercih yapılırken (Örneğin Hun chanyusu Huhanye, ölmeden önce oğullarından Fuzhulei’nin -ileride tahtı kardeşine bırakması kaydıyla- chanyu olmasını vasiyet etmişti. Muhan Kağan da yerini oğlu Daluobian yerine kardeşi Taspar’ın almasını vasiyet etmişti. HS: 94a: 3807; Liu 64); çoğunlukla hizip mücadeleleri ve kişisel çıkarlar amil oluyordu (Hun hükümdarı Xuluquanqu Chanyu/虛閭權渠單于

Shetu'nun "İşbara Kağan" unvanıyla kağan kaldırılmasını müteakip, Kuzey Çin'de geniş çaplı Türk istilaları başladı. Suishu'da bunun için iki sebep gösterilmiştir. İlk olarak, Sui Hanedanı'nın kurucusu Wendi'nin Türklerle aşağılayıcı şekilde davrandığı bildirilir. Bundan sonra, 580'de Türklerle Kuzey Zhou arasındaki savaşı bitiren anlaşma kapsamında Taspar'la evlenen, Kuzey Zhou'nun hükümdar soyu Yuwen (宇文) ailesinden, Prenses Qianjin (千金) savaşın doğrudan sorumlusu olarak gösterilir. Daha sonra İşbara Kağan'la evlenen Qianjin, kendi ailesini iktidara yeniden getirmek için, İşbara Kağan'ı Sui'ye saldırmaya teşvik etmektedir (Liu 67 ve 134). Bunlara alternatif yahut ek olan bir başka açıklama, 2016'da yapılan bir iklim tarihi çalışmasından gelmiştir¹⁵. Çalışmaya göre 536'da, 540'ta ve 547'de meydana gelen büyük volkan patlamaları, atmosfere yoğun kül bulutu yayarak, düşük yaz sıcaklığı, erken gelen kış, düşük yağış düzeyi gibi iklim sorunlarına sebep olmuştu (Büntgen vd. 1-3). Çalışmaya göre bunun neticesinde Türkler Rouranları devirmiş, daha sonra Türk-Sui (sonra da Tang) savaşları vuku bulmuştu (Büntgen vd. 1). İşbara Kağan'ın saldırıya geçmesinden sonra, Wendi'nin çıkardığı bir tamim, iklim felaketi ihtimalini destekler ifadeler barındırmaktadır:

Oralarda kötü şeylerin olmasından bu yana 12 yıl geçti. Hayvanlar insanların insanlar da tanrıların diliyle, Tujue Devleti'nin yok olacağı kehanetinde buldukları halde, bugüne kadar bu gerçekleşmedi! Her kış geldiğinde gökler gürüldü, yıldırımlar toprağa düşerdi. Kabileler yaşamlarını suyla ve otlarla sürdürürlerdi. Fakat geçen bütün bir yıl içinde ne yağmur ne de kar yağdı, bu yüzden nehirler kurudu, çekirgeler kaçıştılar; bitkiler ve ağaçların kökleri yandı; insanların ve hayvanların yarısı açlık ve salgın hastalıklardan öldü, telef oldu. Üzerinde yaşadıkları verimli topraklar, kurudu, yandı, yaşanamayacak hale geldi. Bu yüzden bir süre için yaşamlarını sürdürmek üzere çölün güneyine göçtüler. (Liu 71)¹⁶

582'de İşbara Kağan, Sui yönetimine baş kaldıran Gao Baoning (高寶寧) ile ittifak ederek tüm gücüyle Kuzey Çin'i istila etti (Liu 134). Bu tarihte henüz parçalanmamış bulunan Türkler, Sui ordularını ardı ardına mağlup etti. Ancak 583'te Sui orduları toplanarak Türkleri mağlup etmeye muvaffak oldu (Liu 73).

İşbara Kağan'ın istilası esnasında, Wendi, bir tamim yayınlamıştı. Üzerinde çok çalışıldığı anlaşılan tamim, ordunun ve tebaanın moralini yükseltmenin ötesinde nitelikler taşıyordu. Türklerle karşı izlenecek politikayı da

ilan eden bildiriye bölümlere ayırarak irdelemek imkân kabilindedir.

Tamimin ilk kısmında Sui öncesi Türk-Çin ilişkileri özetlenerek, Wei Hanedanı bölündükten sonra, birbirine düşman olan iki hanedanın, Türklerin desteğini almak için "hazinelerindeki bütün değerli eşyaları çöllere attığı" ve Türklerin, Çin topraklarına göz dikerek, hiç durmadan yağma yaptıkları anlatılır (Liu 8-69).

İkinci kısımda Wendi'nin saltanatının meşruiyeti ve erdemli siyaseti vurgulanmak suretiyle ideolojik zemin oluşturulur:

Çevremdeki on binlerce bölgede yaşayan insanları oğullarım olarak yetiştirmem için ilahi vekaleti aldım. Memurların ve sivil halkın bütün sıkıntıları benim de acımdır, bu acıyı yüreğimden hissediyorum ve geçmiş hanedanların yaptığı hataları yok etmek istiyorum! Bugüne kadar yapıldığı gibi, halkı ağır vergi yükü altında bırakarak, vergileri kötü kurtlara armağan etmenin, gökyüzü ve yeryüzünün iradesine karşı gelmek ve büyük Dao'yu inkâr etmek olduğuna inanıyorum (Liu 69).

Üçüncü kısımda tebaasına refah ve huzur vaat edilir:

Bense törelere uymak, gereksiz harcamalar yapmamak, angarya hizmetlerle verileri azaltmak istiyorum; haydutların hazinelerini ellerinden alıp, subaylara ve askerlere armağan etmek istiyorum; ahaliyi sokak ve yollardan toplayıp, onların tarım ve dokumacılık işleriyle uğraşmalarını sağlamak istiyorum; sınırları düşmanlardan temizlemek ve düşmanlara karşı zafer taktikleri kullanmak istiyorum (Liu 69).

Tamimin dördüncü kısmında Türklerin iç sorunları tespit edilmektedir:

Tujue'lerin ordusunda toplam beş kumandan vardır. Komutayı ele geçirmek için kardeşler birbiriyle kavga ederler; babalarla amcaların birbirine güveni yoktur; evde hiç kimse bir diğerine güvenmez içlerindeki bu parçalanmışlığı dışarıya karşı sürekli örtmeye çalışırlar. (...) Doğu Yi (東夷/Doğu Türkleri) devletleri intikam hırsıyla doludur. Batı Rongların (西戎/Batı Türkleri) reisleri de bitmek bilmeyen bir nefret beslerler; Tujue'lerin kuzeyinde hüküm süren Qidanlar¹⁷ sinsice kendi sıralarının gelmesini bekliyorlar. Bir zaman önce Datou (達頭) Jiuquan'a (酒泉) saldırdı. Daha sonra üç devlet, Yutian (于闐/Hotan), Bosi (波斯/İran), Yida (挹怛/Akhunlar) birleşip ona karşı baş kaldırdılar. Daha önce

¹⁵ Büntgen, Ulf, v.d. "Cooling and societal change during the Late Antique Little Ice Age from 536 to around 660 AD." *Nature Geoscience* 9.3 (2016): 231.

¹⁶ Bundan maada, 583'te Sui ordularına yenilerek geri çekilmeye mecbur kalan Türk ordusu kıtlıktan ve hastalıktan muzdarip olarak çok kayıplar vermişti (Liu 73). Sui ordularının da benzer sorunlarla karşılaştıkları kayıtlıdır (Liu 132, 158-159).

¹⁷ Qidanlar Türklerin güneydoğusunda yaşıyorlardı. Muhtemelen bir yanlışlık sonucu Qidan yazılmış. Nitekim Liu'nun da işaret ettiği gibi, metinde Beishi'da "Qidan" değil "Qigu/契骨" yazdığına işaret edilmiştir. Bkz. SS: 84: 1885 ve Liu 70.

Liji Şad (利稽察), Gaoli (高麗/Kore) ve Mohe'ler (靺鞨/Tunguzlar) tarafından yenilgiye uğratılmıştı. Suopi Şad (娑毗設) da Hezhi Kağan (紇支可汗) tarafından öldürülmüştü. Tujue'ler yan yana dostça yaşamaktansa, karşılıklı birbirlerini yok etmeyi yeğliyorlar. (...) Karşılıklı birbirlerini öldürüyorlar, sonra da sonsuz acılar içinde ölüleri için yas tutuyorlar ve intikam almaya yemin ediyorlar. (Liu 70-71)

Beşinci kısımda, Türklerin mahvına dair kehanetten ve bu kehanetin gerçekleşeceğine dair Tanrı'dan gelen işaretten bahseder¹⁸. Altıncı ve son kısımda Türklerin teskin edilerek kontrol altına alınacaklarından bahsedilir:

Şayet topraklarını kuşatsak bile orada kalamayız, onları tebaamıza alsak bile, kökünü kurutmaya gönlümüz razı olmazdı. Amacımız bir fetih seferi değil, bu yüzden askerlerimizle silahlarımızı denizlere kadar uzanan bir bölgede kullanmaya niyetli değiliz. Generallerin bu seferdeki görevi, yatıştırıp teskin etmektir: Baş eğenleri teslim alın, baş kaldıranları öldürün! Yabancı ülkelerin kendi adetleri vardır, tahta çıkma ve indirme işlerini onlara bırakın, sadece düzenin yeniden kurulmasını sağlayın! (Liu 72)

Wendi, yayınladığı tamimde Türklerin yarattıkları tehdidi ortadan kaldırmak için savaşa işaret ettiyse de elinin altında daha az savaş ve daha çok entrika içeren başka bir plan daha vardı. Bu plan, 580'de Taspar'la evlenen Kuzey Zhou prensesi Qianjin'e refakat eden heyette bulunan; kağanın ve önde gelen beylerin yakınlığına mazhar olarak, Türklerin iç sorunlarını iyice bellemiş olan Zhangsun Sheng'e aitti. Planın amacı İşbara Kağan'ı yalnız bırakarak zayıflatmaktı. Bunun için batıda Tardu'nun, Abo'nun ve doğuda İşbara Kağan'ın kardeşi Chuluohou'nun (處羅侯)¹⁹ Sui safına çekilmesiyle, İşbara Kağan ordusunu ikiye bölmek zorunda kalacaktı (Liu 135-136; Taşağıl, Gök-Türk Ülkesine Gelen 17).

Planın uygulanmasına Türklerin Kuzey Çin'i istilasının hemen öncesinde başlandı. Öncelikle Yuan Hui (元暉) Tardu'ya gönderilerek, kurt başlı tuğ sunuldu. Bununla yetinilmeyip, Tardu'dan gelen elçiye İşbara'nın elçisine gösterilenden daha fazla muhabbet gösterilerek; ikisinin düşmanlığı körüklendi. Ardından planın sahibi Zhangsun Sheng, bizzat Chuluohou'ya ve ona bağlanması öngörülen boylara giderek Sui'ye bağlanmaya ikna etti (Liu 136). Plan, meyvesini daha 582'deki savaşta verdi. Lanzhou (蘭州) ve Zhoupan'a (周盤) giren İşbara Kağan, daha güneye inmek istediye de Tardu ordusunu geri çekti. Bunu takiben, Zhangsun Sheng'in ikna ettiği

Rangan (染干)²⁰, Tiele'lerin isyan çıkardıkları söylentisini yayarak kağanı geri çekilmeye mecbur bıraktı (Liu 137).

Gök Türk devlet teşkilatının merkeziyetten uzak yapısı, istismara açık bir durum yaratıyordu. Bozkır devletlerinin ortak geleneği olarak, ülke ülülere bölünüyor ve ülüşler hanedan mensupları arasında paylaştırılıyordu. Hiç şüphesiz, ülüşler hiyerarşik bir yapı arz ediyordu. Kağanın en yakın akrabaları hiyerarşinin en üstündeki ülüşleri alıyordu. Ülüşler dağıtıldıktan sonra, hükümdarla ülüş sahibi arasındaki ikili ilişkiler, iç politikanın esasını teşkil ediyordu ki buna "iç diplomasi" demek pek yanlış olmaz. Çünkü ülüş sahipleri üzerinde denetleyici bir mekanizma kurulamamıştı. Kendi ülüşlerinde fevkalade geniş tasarruf imkanları mevcuttu. Esasen her biri bir ölçüde yerel egemendi. Buna karşılık hükümdar, kendi ordusunun caydırıcılığına, ortak çıkar duygusu yaratma kabiliyetine dayanarak, belki birliği değil ama iş birliğini sağlamaya çalışıyordu²¹. Kurultay, ortak çıkarları belirlemenin, hediyeleşmenin ve karşılıklı rıza yenilemenin başlıca aracıydı. Bu ahval içinde, devlet aygıtının işleyişi kaçınılmaz olarak kişiler arasındaki ilişki tarafından belirleniyordu. Hükümdar güçlü olduğu, ülüş sahiplerinin çoğunluğunun rızasını kazandığı ve refah artışı yaratabildiği sürece işleyebilen sistem, bu şartlardan biri veya birkaçı ortadan kalktığında işlemez hale gelebiliyordu. Bütün bunların ardından, Gök Türk devletinde kağan unvanını kullanan birçok kişinin bulunması, iç diplomasinin pek de iyi olmadığını bir göstergesi sayılmalıdır. Zhangsun Sheng'in planları işte bu zaafi suiistimal etmek üzerine kuruluydu ve mutlak suretle başarılı oluyordu.

583'te Türkler yeniden hücum geçtiklerinde, Zhangsun Sheng, Abo Kağan'ı Sui'yle anlaşmaya ikna etti. Böylelikle İşbara Kağan, doğuda Chuluohou, batıda Abo ve Tardu tarafından sıkıştırılmış oldu. Başta, Abo'nun ülüşüne saldırarak tehlikeyi savuşturan İşbara Kağan, Abo'nun Tardu'dan aldığı destekle topladığı orduya yenilerek, bu kez ümidini tümüyle yitirdi. Geriye kalan tek çare, tıpkı düşmanlarının yaptığı gibi, Sui'yle anlaşmaktı.

III. Devr-i Tabiyet

Monarşik yönetimlerin ortak bir davranışı olarak, ittifakla akrabalık birlikte yürütülen işlerdi. Türk kağanlarının birbiriyle savaştıkları, dış desteğe ihtiyaç duydukları bir dönemde Sui Hanedanı'yla akrabalık/ittifak başlatmak akla gelen ilk ve en makul şeydi. Sui Hanedanı da bundan ziyadesiyle istifade etti. Birbirine yakın güçteki kağanlardan birini desteklemekle diğerini bertaraf etmek kolaylaşıyordu. Bir kağanla evlendirilmiş olan prensesten her iki taraf da diplomatik ilişkilerde aracı olmasını

¹⁸ Bu kısım daha önce Türklerin maruz kaldıkları iklim felaketlerinden bahsedilirken alıntılanıldığı için tekrar alıntı yapılmaması uygun bulunmuştur.

¹⁹ Planda ayrıca Chuluohou'nun Türklerin güneydoğusundaki Xi (奚), Xi (霫) ve Qidan'ların başında olması da uygun bulunmuştur. Bkz. Liu 136.

²⁰ Rangan, ileride Sui başkentinde Qimin unvanıyla Doğu Türklerinin kağanı ilan edilecek kişidir.

²¹ Divitçioğlu bunu Dumezil'den aldığı "üçlü işlev" içinde "ülüg" kavramıyla ifade eder. Ülüg, hükümdarın ülkesine refah getirmesi demektir. Bkz. Divitçioğlu 119-120; 270, 296.

bekliyordu. Bu aracılık, muhakkak sırf sıhri bağları dolayısıyla akrabalığın tesisini sağlamasının yanında; yeri geldiğinde ilişkilere bizzat müdahil olmasını da kapsıyordu.

İki yabancı hükümdarı birbirine düşürmek eski bir Çin stratejisiydi. Deyim olarak Yi'ye karşı Yi kullanmak (yi Yi zhi Yi/以夷治夷) veya Yi'yi Yi'ye kırdırmak (yi Yi gong Yi/以夷攻夷) diye ifade ediliyordu (Yang 33). Terim olarak ise Jimi (羈縻) olarak isimlendirilmişti (Yang 31). Han devrinde Hunlara karşı izlenecek politikalar konusundaki görüşler, Yang Lien-sheng tarafından ikiye ayrılmıştır: pasifizm ve militarizm. Pasifistler, Hunlara iyi muamele etmenin onları hizmet etmeye sevk edeceğini, savaşa daha az ihtiyaç duyulacağını ve bu yolla Hunlar dize gelince başka devletlerin de Han'a itaat etmeye meyledeceğini savunuyordu (Yang 25). Militaristler ise yabancıların evcilleştirilemez hayvanlar oldukları görüşünden hareket etmişti. Onlara göre fırsat buldukça saldırmak ve düşmanlar güçlü olunca geri çekilmek, onların tavsiyesinin özüyüdü (25-26).

Sui Hanedanı'nın Türk politikasında iki kişi çok öne çıkmaktadır. Bunlardan biri Zhangsun Sheng, diğeri de Pei Ju (裴矩) idi. Pei Ju, Wendi zamanında birkaç defa Türklere elçi olarak gitmiş, ayrıca savaşlarda da yer almıştı. Fakat asıl önem kazandığı 605'te Yangdi'ye Xiyu Tuji (Batı Bölgeleri Hakkında Resimler ve Haberler/西域圖記) isimli kitabı sunmasından sonra Batı devletleriyle ilişkilerle görevlendirilmesiyle (Liu 121). Zhangsun Sheng'in ve Pei Ju'nun birbirine oldukça paralel olan görüşleri, Han döneminin ne pasifistleriyle ne de militaristleriyle bütünüyle uyum içindeydi. Fakat bu ikisinin uyumlu bir kombinasyonunu teşkil ediyordu. İkisi de Türkleri birbirine düşürerek zayıflatmayı, zayıf olanı destekleyerek güçlü olanı güçten düşürmeyi tavsiye ediyordu. Bunun gereği olarak itaat etmeyen kağana, mümkünse, bir başka kağanı saldırtmak, mümkün değilse, Sui ordularıyla saldırmak uygun bulunuyordu. Ola ki kağan itaat ederse, imparatora ona karşı cömert ve hoşgörülü davranmak düşerdi. Bu suretle Sui'ye itaat etmek özendirilmiş olacaktı. Bununla beraber, itaat eden ve himaye altına alınan kağan güçlenerek bir tehdit oluşturmaya başladığında bu sürecin baştan işlemesi; yani alternatif bir kağanın ona karşı desteklenmesi uygun olacaktı. Türk kağanlarının bazılarının Sui'ye bağlandığı, bazılarının düşmanlığa devam ettiği 584-615 arasındaki dönemin anlatılacağı bu bölümde, Sui Hanedanı'nın Türk politikasının özü bu minvalde şekillenmiştir.

III. A. Kukla Kağanlar Devresi

Yalnız kalan ve gücünü yitiren İşbara Kağan'ın onu bütün düşmanlarından koruyabilecek olan, aslında baş düşmanı olan, Sui'yle yakınlaşmaktan başka çaresi yoktu. Daha önce savaştan sorumlu tutulan Qianjin, bu kez barışın aracısı oldu. Wendi'ye bir mektup göndererek, kendi soyadı olan Yuwen'i bırakıp, Yang soyadını almak ve imparatorun kızı olmak istediğini bildirdi. Wendi bu teklifi kabul ettiği zaman, İşbara ile Wendi arasında akrabalık ilişkisi kurulmuş oldu (Liu 74, 138). Hiç vakit kaybetmeyen kağan, 584'te bir mektup ve elçi marifetiyle, aralarında tesis edilmiş olan akrabalık bağını vurguladıktan sonra, himaye istedi.

Çin diplomasi geleneğinde bağlılık bildiren yabancı hükümdarlarla Çin hükümdarı "baba-oğul", "abi-kardeş" bazen de "kayınpeder-damat" sayılıyorlardı. Bu, hiç şüphesiz Konfüçyüsçü düşüncenin bir ürünü olarak, bağlı olanın itaat etmesi gerekliliğini hatırlatan bir benzetmeydi. İşbara Kağan da mektubunda "İmparator halen karımın babasıdır, dolayısıyla üvey babamdır ve ben onun kızının kocasıyım, sonuç olarak onun oğlu sayılırım." demişti (Liu 74).

İşbara Kağan'ın bağlılığını ilan etmesinden sonra büyük kağanı yalnız bırakma politikasına lüzum kalmadı. Bilakis, düşmanlarına karşı desteklendi. Daha önce Tardu'dan aldığı kuvvetle İşbara'yı yenerek kısa süreli bir zafer kazanan Abo Kağan, Sui'nin politika değiştirmesinden en fena halde müteessir olan kişiydi. İşbara, Sui desteğini arkasına alır almaz, Abo'ya saldırarak kuvvetlerini ortadan kaldırdı. 587'de İşbara ölünce Yehu Kağan (葉護可汗) unvanıyla kağan kaldırılan kardeşi Chuluohou, aynı yıl Abo'ya bir kez daha saldırdı ve ele geçirdi²². Böylelikle görece sakin bir döneme girilmiş bulunuyordu. Doğu Türkleri, düşmanlarına karşı emin bir himaye bulmuş; Sui Hanedanı da kuzey sınırlarındaki tehlikeyi azaltmıştı.

III. B. Türbülans

Zhangsun Sheng, Türkleri bölme politikasının hem kurgulayıcısı hem de gerek elçilik görevleriyle gerekse askerî görevleriyle birçok defa bizzat uygulayıcısıydı. Wendi'ye Türklerle savaşmanın yüksek risk taşıdığını, bunun yerine onları bölmenin daha uygun olacağını söyleyen oydu. Abo'yu Sui'yle anlaşmaya ikna eden de oydu. Abo, Yehu Kağan'ın eline geçtiğinde, onun öldürülmesinin nihayet eski bir müttefik olması ve Sui'ye karşı bir suç işlememiş olması sebebiyle; imparatora duyulan güvenin azalmasına yol açacağını söyleyen de oydu. Esasen planı iyi işlemiş, İşbara Kağan yenilmişti. Fakat o andan itibaren daha karmaşık bir problemle karşılaşmış bulunuyorlardı. Daha önce Türkler birbiriyle çarpışırken taraflardan birinin açıkça desteklenmesi

²² Yehu Kağan, Abo'nun akıbeti için kararı Wendi'ye bırakmıştı. Artık Abo'ya ihtiyaç duymadığı kesin olmakla birlikte, büsbütün terk etmeyerek, hayatta kalmasına hükmetti. Bkz. Liu 80.

gerekmemişti. Oysa artık büyük kağan, Sui himayesinde bulunuyordu. Onun bağlılığının devamından emin olunmasının yanı sıra, Batı Türk kağanının ve ondan daha güçlü olan Tardu'nun kontrol altına alınması gerekiyordu. Evvela, Doğu Türk kağanına hediyeler ihvan edildi. Ayrıca açıktan belirtildi ki, bağlılığı kabul etmesi karşılığında ona eskisine göre daha yüksek rütbeli bir elçi gönderilerek onurlandırılmıştı. Onun da düzenli haraç ödemesi, itaatkâr olması beklendiği yine açıkça bildirilmişti. Bundan sonra Batı Türkleri üzerinde çalışılması lüzumu vardı.

Doğu Türklerinin Sui ile ilişkisini belirleyen Qianjin'di. Ancak onun durumu Zhangsun Sheng'inkinden farklıydı. Çünkü strateji belirlemekten ziyade ilişkileri yıpratıcı faaliyetler üzerinde çalışıyordu. Anlaşıldığı kadarıyla siyaseti Sui Hanedanı'na duyduğu hıncı dışında hiçbir açıdan önemsemiyordu. Menfi duyguları, Güney Çin'deki Chen Hanedanı da Sui tarafından yıkılınca yeniden açığa çıkarak, Wendi'nin kulağına gitti (Liu 84). Esasen Chen Hanedanı'nın sonunu hazırlayan Qianjin'in babası, Kuzey Zhou imparatoru Wudi (武帝) idi. 575'te Chen ile ittifak ederek Kuzey Qi'yi ortadan kaldırdıktan hemen sonra, ani bir saldırıyla Chen ordusunu da imha etmişti. Bu tarihten sonra Chen, tümüyle güçten düşmüş olarak, kaçınılmaz sonu beklemişti (Wright 56). Bereket, önce 581'de Sui Hanedanı kuruldu. Bunu devrik Yuwen ailesine sadık kalan yerel yöneticilerin isyanları izledi. Bu isyanlar Gao Jiong'un (高颎) hızlı müdahalesiyle bastırıldığı halde (Wright 59-60), bu kez de Türk saldırıları dikkati kuzeye çekti. Tüm sorunların çözülmesinden sonra, ancak 589'da Sui orduları Yang Guang ve Yang Su (楊素) idaresinde, Chen'i ortadan kaldırdı (Wright 111). Bunu takip eden hadisatın Türk-Sui ilişkileri üzerinde derin tesirleri oldu. Chen'den kaçan asilzadeler, Qianjin etrafında Sui karşıtı bir parti teşkil ettiler (Taşağıl, Gök-Türk Ülkesine Gelen 19-20).

Qianjin-Sui gerginliği bir alternatif kağan yarattı. Çünkü Doulan Kağan'ı, Qianjin'i öldürmeye bir türlü ikna edememişlerdi. Öyle ki Qianjin'i gizli bir toplantı yaparken yakalayan Zhangsun Sheng bile tebrik ve hediyeyle fazlasını alamamıştı (Liu 140). Daha önce Tiele isyanı söylentisi yayarak İşbara Kağan'ın Sui seferini yarıda kesmesine yol açan Rangan, bir kez daha sahneye çıktı²³. 597'de, Qianjin'in öldürülmesini sağlaması karşılığında bir prensesle evlenmesine izin verildi (Liu 84, Bielenstein 376). Bu, Doulan için bardağı taşıran son damla oldu. İki Türk kağanı, muhtemelen ittifak halinde, Sui'ye saldırırken (Bielenstein 377); Sui'nin minimum savaş stratejisi de uygulanamaz hale geliyordu. Çünkü eskiden birbiriyle savaşan Türkler, şimdi yaylarını Sui'ye

doğrultmuş bulunuyordu. Artık müesses ilişkiler temelden yıkılmış, baştan inşası lüzumu hasıl olmuştu.

599'da Tardu, Sui sınırına tecavüz etti. Doulan Kağan'ın da iştirakiyle, Rangan'a saldırıp epeyi esir aldılar (Taşağıl, Gök-Türk Ülkesine Gelen 63). Daha sonra Sarı Nehir'i geçerek Yuzhou'ya (蔚州) girdiler. Rangan, Zhangsun Sheng ile birlikte Sui sarayına sığınırken (Liu 85), Sui Hanedanı Doulan'ın yerine geçireceği alternatif kağanı tam anlamıyla avucunun içine almanın mutluluğu içinde, onu derhal "Yilizhendou Qimin Kağan/意利珍豆啟民可汗" unvanıyla kağan ilan etti (Liu 86; Bielenstein 377). Daha önce evlendiği Sui prensesi Anyi (安義) ölünce, bu kez bir başka Sui prensesi olan Yicheng'le (義成) evlendirildi. Önce Shouzhou'da (朔州) Dalicheng (大利城) Kalesi yaptırılarak, buraya yerleştirildi. Fakat Doulan'ın hücumlarının devamı neticesinde, Sarı Irmak'ın güneyinde, Xiazhou (夏州) ile Shengzhou (勝州) arasına yerleştirildi (Liu 86, 100). Fakat bu da yeterli olmayarak, onu korumak için ordu yürütmeleri gerekti (Liu 88-89). Qimin'e yapılan bu büyük yatırımlar boşuna değildi. Doulan Kağan'ın kendi adamlarınca öldürülmesinden sonra (Taşağıl, Gök-Türk Ülkesine Gelen 63) kendini Bujia Kağan (步迦可汗) ilan eden Tardu (Liu 87), kısa süre sonra bastırmayı başaramadığı isyanlar neticesinde Tuyuhun'lara sığınarak tarih sahnesinden çekildi (Liu 90; Bielenstein 377).

III. C. Sükûnet Devri

Türklerin veraset sistemindeki belirsizlik, Sui Hanedanı'nın başlıca aracıydı. Bozkırdaki hanedanın mensupları kendilerini kağan ilan etmeye ve büyük kağandan kopmaya teşneydi. Bu kağanların, büyük kağana itaat etmekle ortak çıkarlar çevresinde toplanarak güce ve refaha kavuşacakları yerde, ayrışmaya, çatışmaya ve birbirinin gücünü eritmeye teşvik edilmesi büyük bir avantaj sağlıyordu. Nihayetinde Sui Hanedanı'nın desteğini almayı başarabilen kişi diğerlerini eleyebilecekti. Qimin Kağan ki o zamanlar unvanı Tuli Kağan (Rangan) idi, Doulan, Tardu ve Nili (泥利)²⁴ kağanlarla kıyaslandığında en zayıf olandı. Kendi kuvvetine dayanarak rakiplerinden kurtulamayacağı kesindi. Sui Hanedanı'nın himayesi onu en aşağıdan alıp en yukarıya çıkarmış, minnettar kılmıştı. Bu açıdan bakıldığında ziyadesiyle şeytanî görünen bu stratejinin pek çok zorlukla karşılaştığı, yukarıda izah edilenlerden malumdur. Tüm bu zorlukların ardından, kendisine en çok yatırım yapılan kağan, Qimin, içtenlikle hissettiği minnet duygusuyla, hamisinin hakkını teslim etmede kusur işlemedi. Haracını düzenli ödüyor (Liu 92, 100),

²³ Rangan, o sırada kuzeyde Tuli (突利) Kağan unvanıyla hüküm sürüyordu ve Sui'ye akrabalık tesis etme niyetini bildirmişti. Bkz. Liu 83.

²⁴ Abo Kağan'ın, Yehu Kağan'a esir olmasından sonra, yeğeni Nili Kağan unvanıyla kağan kaldırılmıştı. Chavannes 13.

Sui'ye karşı ittifak teklif eden Koguryo elçisini Yangdi'ye teslim ediyor (Liu 94-95), hatta Çinleşmek dahi istiyordu²⁵.

Qimin'in kusursuz bağlılığı ona gittikçe artan hediyelerin ve dahi ayrıcalıkların verilmesine vesile oluyordu²⁶. Bu tam bir kazan-kazan stratejisiydi. Çünkü Sui Hanedanı, Qimin'e gösterilen cömertliği daha sonra Batı Türk kağanı Chuluo'yu (處羅) etkilemek için kullandı²⁷. 605-606'da Tiele'lerin isyanlarını bastıramayan Chuluo'ya gönderilen elçi Cui Junsu (崔君肅), Qimin'in Sui'ye itaat etmek suretiyle himaye ve hediyeler kazanıp güçlendiğini ve zenginleştiğini hatırlatmıştı. Sui ordularının Qimin'le birleşerek Chuluo'ya hücum etmesi ihtimali bahis konusuydu. Bu hücumla perişan olmaktan kurtulmak ve kendisi de aynı desteği almak istiyorsa, Yangdi'nin Tuyuhun seferine iştirak etmesi gerekiyordu (Chavannes 14-17). Ayrıca elçi bununla yetinmeyip, Chuluo'nun Çinli olan ve o sırada Çin'de bulunan annesini öldürmekle de tehdit etmişti²⁸.

610'da Yangdi Tuyuhun seferine çıktığında, Chuluo'ya iştirak etmesi için haber göndermişti. Fakat Chuluo bundan kaçındı (Bielenstein 397). Onu itaate zorlamak için bu kez de Batı Türklerinden olup, Sui Hanedanı'yla akrabalık tesis etmek isteyen Shegui (射匱) kullanıldı. Shegui'ye bir prenses verme karşılığında, Chuluo'yu öldürmesi şartı koşuldu (Chavannes 17; Bielenstein 397-398). Shegui'nin derhal hücum etmesiyle Shegui, Batı Türk kağanı olurken; yenilen ve kaçan Chuluo, daha sonra Sui sarayına giderek bağlılığını bildirmeye razı oldu (Chavannes 18-19).

IV. Türk-baskın Devir

610'a gelindiğinde Sui Hanedanı az zamanda çok büyük işler başarmış gibi görünüyordu. Çin tek bayrak altında birleştirilmiş, çoğunu hanedan mensuplarının oluşturduğu merkezî bürokrasi yaratılmış (Rossabi 127-129; Wright 81-83), maliye ve toprak sistemi düzenlenmiş (Rossabi 129), Han Hanedanı'nın siyasî ve dinî törenleri ihya edilmiş (Wright 73), yerel yönetimleri merkeze bağlayan reformlar yapılmış (Wright 87-88), Türkleri mağlup etmek suretiyle kuzey sınırları güvence altına alınmış, hatta Yangdi saltanatının başında ordu reformu dahi yapmıştı (Wright 102). Fakat bu hızlı yükseliş sırasında pek çok sorun birikmişti.

²⁵ Qimin, Türklerin Çinli giyimini ve saç tarzını alması için izin istemiş, Yangdi bunu "Her milletin adetlerinin farklı olmasının, yerin ve göğün düzeninin eseri olduğunu" öne sürerek reddetmişti. Bkz. Liu 91, 92, 102.

²⁶ Sui Hanedanı'nın ikinci imparatoru Yangdi, tören esnasında bütün vassallar sırayla huzura çıkıp isimlerini söylerken, Qimin Kağan'ın ismini söylemesine lüzum olmadığını işaret etmiş, ayrıca protokolde onu kralların (王) ve hanedan mensuplarının üzerinde tutmuştu. Qimin'in onu ziyaretinde ve kendisinin Qimin'i ziyaretinde de çok hediyeler vermişti. Onun Çin kültürüne düşkünlüğü doğrultusunda, onun için bir kale ve konaklar yapılarak hediye edilmişti. Qimin'in ömrünün son

Büyük nüfusları angarya işlerde çalıştıran Sui Hanedanı hem büyük masarife katlanmış hem de can kayıplarının çokluğuyla tebaasında memnuniyetsizlik yaratmıştı. Angarya ve masarif daha 582'de Wendi'nin başkent Chang'an'ı (長安) yeniden inşa etmesiyle başlamıştı. Şehir yüzyıllar boyunca pek çok defa işgal edilmiş, yıkılmış ve yeniden yapılmıştı. Şimdi şehir genişletilecek, berkitilecek, Sui Hanedanı'nın şanına yaraşır şekilde, bir görkem abidesine dönüşecekti. Mimarlık görevi daha sonra da önemli görevleri üstlenen Yuwen Kai'ye (宇文愷) verildi. 583'te tamamlanan şehre nüfus çekmek amacıyla pek çok Budist tapınağı yapılmıştı (Wright 78-80).

Saltanatı büyük mimarlık projeleriyle geçen Yangdi, 605'te Tongji Kanalı'nın (通濟渠), Hangou'nun (邢溝), 608'de Yongji Kanalı'nın (永濟渠), 610'da Jiangnan'ın (江南) inşa emrini verdi (Xiong 86, 89, 90, 92; Wright 135). Bu kanalların büyük ticarî hareketlilik getireceği umuluyordu. Aynı zamanda Yangdi'nin seyahatlerinde de bu kanallardan istifade edildi (Xiong 41). 604'ün sonunda Yangdi Luoyang'ı yeniden inşa etme kararını açıkladı. Projenin başına yine Yuwen Kai getirildi (Xiong 76-77). Büyük imar projelerinde yüz binlerce insan çalıştırıldı. Yangdi'nin büyük masraflarının başka bir kalemi de seyahatleriydi. 604-605'te imparator olmadan önce idare ettiği Güney Çin'e seyahat etti. Bu seyahat için saray olarak tasarlanmış büyük gemiler inşa edildi. Bütün saray erkani da seyahate iştirak etti (Xiong 36). 607'de ise Ordos'u ve Qimin Kağan'ı ziyaret etti. Yine Yuwen Kai, bu ziyaret için Qimin Kağan'a Yangdi'nin gücünü göstermek için devasa bir çadır yaptı (Xiong 39-40).

Devlet adamları Yangdi'nin müsrif bir hükümdar olduğunu dile getirmeye başlamışlardı. Fakat Yangdi'nin eleştirilmeye hiç tahammülü yoktu. Verdiği idam kararlarıyla belki eleştirilerin belini kırmıştı, ama danışman havuzunu da boşaltmıştı. Tahta çıkışındaki şaibelerde dahi yanında olan Yang Su, 606'da öldü (Wright 123). Gao Jiong'u ve Qimin'in ziyareti için hazırlanan devasa çadırı eleştiren Heruo Bi'yi (賀若弼) 607'de idam ettirdi (Wright 123; Xiong 45; Liu 110). 608'de ise Zhangsun Sheng öldü (Liu 147).

Doğu Çin'i vuran doğal felaketlerin yol açtığı açlığın ve salgınların nice canlara kıydığı 611'de hoşnutsuzluk

ziyaretinde, öncekilerden daha da fazla hediye verilmişti. Bkz. Liu 93-95, 102

²⁷ Batı Türkleri, Abo Kağan'ın yeğeni Nili Kağan öldüğünde, oğlu Daman'ı (達漫) Nijue Chuluo Kağan (泥擲處羅可汗) unvanıyla kağan kaldırmışlardı. Bkz. Chavannes 13.

²⁸ Muhtemelen 600'de, Sui sarayını ziyaret eden annesi Xiang Hanım (向氏) ve amcası Poshi Tigin (婆實特勤) alıkoyulmuşlardı. Elçinin demesine göre Xiang Hanım, söz konusu hareketin yapılmaması için imparatora yalvarmış, oğlunun bağlılığını bildireceğini taahhüt etmişti. Şimdi Chuluo bağlılığını ilan etmezse, annesi imparatoru kandırması sayılarak idam edilecekti. Bkz. Chavannes 13-14.

tebarüz etti. Shandong'daki ilk ve nispeten zayıf isyanı pek çok isyan takip etti (Xiong 53). Koguryo seferinin hazırlıkları için yol ve köprü yapımında çalıştırılanların %30-40'ı hayatını kaybetti. At vergisi at fiyatlarını semaya yükseltti. Yangdi isyanları pek dikkate alıyor sayılmazdı (Rossabi 55). Tüm sorunlarına rağmen 612'de ilk Koguryo seferini başlattı. İşin ironik yanı, tıpkı daha önce Türklere ve Chen'e savaş açarken yapıldığı gibi, erdemsiz davranmakla itham edilen Koguryo hükümdarına isnat edilen suçlar arasında ağır vergiler almak, bakanları ve aileleri kullanarak siyaseti yozlaştırmak, halkı bitimsiz savaş ve angarya yükü altında ezmek vardı. Yangdi, asla tahammül edemeyeceği(!) bu suçların hesabını sormak üzere 1.3 milyon asker ve iki katı ikmal görevlisiyle Liao Nehri'nin batı kıyısına yürüdü. 613'te iki ordu nehrin iki yakasında karşılaşmıştı. Sui'nin mühendislerinin yaptığı köprü kısa geldiği gibi, Koguryo ordusu da sağlam durarak Sui ordusunu püskürttü. Daha sonra köprüyü tamamlayarak karşıya geçen ve Liaodong'u kuşatan Sui ordusunu bizzat yöneten Yangdi, generallerine her hamleleri için önceden kendisinden izin alma emri verdi. Fakat izin alma süreci o denli uzundu ki pek çok defa düşmanı gafil avlama fırsatı kaçırıldı. Denizden Pyongyang'a yapılan saldırı da sonuç vermedi. Nihayet büyük umutlarla çıkılan seferden boş ellerle dönüldü (Rossabi 56).

613'te ikinci sefere çıkıldı. Yangdi seferde Liaodong'u yeniden kuşatmışken, bu kez Yang Su'nun oğlu Yang Xuangan'ın isyan haberi kuşatmanın kaldırılmasına yol açtı. Yang Xuangan, Yangdi'nin ikmal hattını kestikten sonra Guanzhong'u ele geçirdi. Nihayet Luoyang'a girdi. Fakat sarayı ele geçirmeyi başaramadı. İkmal hatları kesilen Yangdi'nin, Koguryo'ya kolay av olacağını ummuştu. Fakat umduğunu bulamadı. Yangdi'nin ordusu hızlı bir şekilde geri dönerek isyanı bastırdı (Rossabi 59-60). İsyanlıları acımasızca cezalandıran Yangdi, 614'te Koguryo'ya üçüncü seferini yaptı. Başkent Pyongyang'ı kuşattı. Koguryo, bu kez teslim olduğunu bildirdi. Ama hükümdarın bizzat Luoyang'a gelmemesi üzerine Yangdi, 4. Seferi düşlemeye başladı (Rossabi 63).

Onlarca yıldır Türk hücumlarının acısını çeken, defalarca açlıkla sınanan ve nihayet Koguryo seferlerinin de mağduru olan Kuzey Çin, isyanlarla kaynamaya başlamıştı (Rossabi 63). Ama Yangdi bunu da umursamadı. 615'te Ordos'u teftişe çıktı. Bu teftiştten kısa bir süre önce, Pei Ju ona Doğu Türklerinin yeniden güçlenmekte olduğundan bahisle, Qimin 608'de öldüğü zaman tahta çıkan Shibi (始畢) Kağan'ın kardeşini kağan ilan ederek onları yeniden bölmeyi teklif etmişti. Ayrıca Shibi'nin Soğdlu danışmanın ticaret bahanesiyle davet edilerek öldürülmesini ayarlamıştı (Liu 122-123). O güne dek tıkr tıkr işleyen bölme planı bu kez tutmadı. Shibi Kağan durumu öğrendi ve ani bir hücumla Yangdi'yi Yanmen'de (雁門) kuşattı (Liu 65-96). Aslında Yangdi, Shibi Kağan'ın zevcesi Yicheng önceden haber uçurduğu

için, şanslı sayılırdı. Oldukça umutsuz görünen durumdan, Su Wei'nin önerisiyle kurtuldu: Askerlere artık Kore seferi olmayacağını ve başkente dönmek kabil olursa mükafatlara boğulacaklarını vaat etmek (Liu 95-96, 130). Ayrıca Yicheng, isyan söylentisi yayıp Shibi Kağan'ın çekilmese yol açarak bir kez daha imparatorun imdadına yetişmişti (Liu 127).

615'ten itibaren Sui Hanedanı dönüşü olmayan yola girmiş bulunuyordu. Yangdi'nin yakın zamana kadar vassalı olan Shibi Kağan karşısında düştüğü çaresizlik, valilere isyan cesareti verdi. İnce işlenmiş yerel örgütlenme, artık merkezin gücünü hissetmiyordu. Sivil ve askerî valiler birer birer bağımsızlık ilan ettiler ve Shibi Kağan'la irtibat kurdular. Kağan büyük bir memnuniyetle isyancılara kağan unvanları dağıttı (Liu 96). Tang (唐) beyi Li Yuan (李淵), başta Sui'ye sadık kalmış, hatta 615-616'da Mayi'ye (馬邑) saldıran Türkleri püskürtmüştü (Liu 104). Fakat 617'de o da bağımsızlığını ilan ederek Shibi Kağan'dan asker ve at desteği alıp Chang'an'a girdi. 618'de Sui Hanedanı devrilerek Tang Hanedanı'nın kuruluşu ilan edildi (Liu 105). 584'ten beri Sui'nin güdümüne giren Doğu Türkleri 615 itibarıyla, fakat yalnız 15 yıllığına, yeniden güçlendiler, hatta yeni kurulan Tang Hanedanı'nın zaafalarını da kullandılar.

Sonuç

Türk Kağanlığı, 552-580 arasında Çin'in bölünmüşlüğüne kullanarak üstünlük sağlamış olmakla beraber, örgütlenme biçimi dolayısıyla çok ciddi kronik sorunlar taşıyordu. Kut anlayışı hanedanın erkek üyelerine kağanlık iddiasının kapısını açıyor; şadapıt beğler üzerindeki denetim eksikliği bölünmeye davetiye çıkarıyordu. Sui Hanedanı'nın bir saray darbesiyle kuruluşunu izleyen tarihlerde, Türklerin zaafaları anlaşılıyordu. Geleneksel Çin dış politika stratejileriyle Zhangsun Sheng'in kişisel tecrübeleri ekseninde şekillendirilen politika ile Türkler bölünerek üstünlük sağlandı. Asgari düzeyde savaş ve azami düzeyde entrika ile Türkleri bölmek mümkün oldu. Fakat yönetmek, parçalamak kadar kolay değildi. Birbirine düşmüş kağanlar arasından Sui desteğini alarak avantaj sağlayanın, Sui imparatoruna minnet ve bağlılık duyması beklenmişti. Bu beklentiyi yalnız Qimin Kağan karşıladı. Meşruiyetini kısmen Budist erdemler üzerine kurmuş olan Sui imparatoru Yangdi, ağır angaryalar, büyük masraflar ve düşüncesizce verilmiş idam kararlarıyla tebaasının ve devlet adamlarının desteğini yitirdiğinde, yalnızca Türklerin siyasal kurgusunun sorunlu olmadığı anlaşılıyordu. İmparatorun mutlak otoritesiyle Türk devletinin tam tersi bir izlenim veren Sui; Yangdi'nin umursamazlığının, müsrifliğinin ve acımasızlığının yarattığı hoşnutsuzluklara Kore seferleri esnasında gark oldu. Böylelikle Çin ve bozkır tarihinin bir devresi kapanırken, Doğu ve Batı Türkleri ile Tang arasındaki çekişmelerle yoğrulan yeni bir devresi başlıyordu.

KISALTMALAR

HS: Hanshu (漢書)

JTS: Jiu Tangshu (舊唐書)

SS: Shuishu (隨書)

ZS: Zhoushu (周書)

KAYNAKÇABan Gu. *Hashu*. Beijing: Zhonghua Shuju, 1988.Bielenstein, Hans. *Diplomacy and Trade in the Chinese World 589-1276*. Leiden: Brill, 2005.Büntgen, Ulf, v.d. "Cooling and societal change during the Late Antique Little Ice Age from 536 to around 660 AD." *Nature Geoscience* 9.3 (2016): 1-7.Chavannes, Edouard. *Batı Türklerine Ait Belgeler ve Ek Notlar*. Çev. Metin Sirman. İstanbul: Töre Yayın Grubu, 2006.Creel, Herlee G. *Chinese Thought From Confucius to Mao Tsê-tung*. The University of Chicago Press, 1953.Divitçioğlu, Sencer. *Kök Türkler (Kut, Küç, Ülüg)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.Ergin, Muharrem. *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2012.Erkoç, Hayrettin İhsan. "Batı Göktürk Kağanlığı'nın Kuruluşu." *Edebiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2016): 43-72.Fairbank, John King. "Preliminary Framework." *The Chinese World Order Traditional China's Foreign Relations*. Ed. John King Fairbank. Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, 1968. 1-19.Golden, Peter. *Türk Halkları Tarihine Giriş*. Çev. Osman Karatay. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2013.Grousset, René. *Bozkır İmparatorluğu Attila, Cengiz Han, Timur*. Çev. M. Reşat Uzmen. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.Kaşgarlı Mahmut. *Dîvânü Lugâti't Türk*. Çev. Serap Tuba Yurteser ve Seçkin Erdi. İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2007.Kırilen, Gürhan. *Eski Çin'in Ötekisi Türkler*. Gece Kitaplığı, 2015.Linhu Defeng. *Zhoushu*. Beijing: Zhonghua Shuju, 1974.Liu, Mau-tsai. *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*. Çev. Ersel Kayaoğlu, Deniz Banoğlu. İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.Rossabi, Morris, *A History of China*. Wiley Blackwell, 2014.Schwartz, Benjamin I. "The Chinese Perception of World Order." *The Chinese World Order Traditional China's Foreign Relations*. Ed. John King Fairbank. Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, 1968. 276-287.Selbitschka, Armin. "Early Chinese Diplomacy: Realpolitik versus the So-called Tributary System." *Asia Major* (2015): 61-114.Taşağıl, Ahmet. *Gök Türkler I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.Taşağıl, Ahmet. *Gök-Türk Ülkesine Gelen Çinli Elçilerin Raporlarına Göre Gök-Türk-Çin İlişkileri (552-630)*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: 1988.Tekin, Talat. *Orhon Yazıtları Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınevi, 1995.— *Hunların Dili*, Ankara: Doruk Yayınları, 1993.Thomsen, Wilhelm. *Orhon Yazıtları Araştırmaları*. Çev. Vedat Köken. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011.Yang, Lien-sheng. "Historical Notes on the Chinese World Order." *The Chinese World Order Traditional China's Foreign Relations*. Ed. John King Fairbank. Cambridge-Massachusetts: Harvard University Press, 1968. 20-33.Wei Zheng. *Suishu*. Beijing: Zhonghua Shuju, 1973.Wright, Arthur F. "The Sui Dynasty (581-617)." *The Cambridge History of China Volume 3 Sui and T'ang China, 589-906, Part I*. Ed. Denis Twitchett. Cambridge University Press, 2008. 48-149.Xiong, Victor Xunrui. *Emperor Yang of the Sui Dynasty: His Life, Times and Legacy*. New York: State University of New York Press, 2006.